

УДК 433:93:327 (477.82)

DOI: 10.30840/2413-7065.1(66).2018.132527

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Леонід ЧУПРІЙ*orcid.org/0000-0001-7221-5703**доктор політичних наук, кандидат філософських наук,
професор Національного авіаційного університету*

Анотація. У статті аналізуються геополітичні ідеї діячів українського визвольного руху початку – середини ХХ ст. Зазначається, що провідні діячі українського визвольного руху початку – середини ХХ ст. вказували на стратегічне геополітичне положення України між азійською і європейською цивілізаціями і на необхідність її відмежування від російських впливів.

Так, Дмитро Донцов зазначав про важливість створення надпотужної української держави над Чорним морем із континентальним міжнародним значенням для всієї Європи.

Михайло Грушевський активно підтримував і сприяв розробці геополітичного проєкту балто-чорноморської вісі. Вчений розумів об'єктивну цивілізаційну належність України до Заходу, але зазначав, що географічні особливості України, а саме водні артерії, ведуть до Чорного моря як комунікаційного центру.

Серед українських дослідників прихильниками ідеї «Міжмор'я» слід назвати З. Пеленського, С. Рудницького, С. Томашівського і Ю. Липу. Зокрема, Зенон Пеленський визначив три основних напрямки зовнішньої активності ОУН і майбутньої української держави: галицько-балканський, каспійсько-кавказький і білорусько-балтійський. Тобто майбутня українська держава мала розширювати свої впливи в зоні Середньо-Східної Європи з тим, аби стати стратегічно надважливою країною. Степан Рудницький обґрунтував значення Чорного моря для розвитку нашої країни в історичному розрізі й накреслив можливі сценарії розвитку України, передбачаючи налагодження сполучення через мореплавні канали між Чорним, Балтійським морями і Каспієм. Степан Томашівський, сприймаючи Україну як географічне поняття, акцентував увагу на історичних наслідках її розташування в центрі Європи, що зумовлювало постійну боротьбу інших країн за її території, та її нерозривний зв'язок з Чорним морем. Юрій Липа акцентував свою увагу на орієнтації України на геополітичну лінію Південь–Північ.

Слід зазначити, що більшість українських політичних діячів і мислителів того часу наголошували на важливості чіткого визначення геополітичної стратегії України, яка мала бути спрямованою на європейські країни і на геополітичну лінію Південь–Північ, оскільки вона є віссю українських земель. Вони також критично оцінювали можливий союз з Росією і наголошували на необхідності всіма прийнятними засобами послаблювати геополітичні впливи Москви, вказуючи на її шовіністичні та імперіалістичні прагнення.

Ключові слова: геополітичні стратегії; Міжмор'я; європейська, азійська цивілізації; регіональна безпека.

THE GEOPOLITICAL STRATEGY OF THE LEADERS OF THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT IN THE EARLY 20TH CENTURY

Leonid CHUPRII

*Doctor of Political Sciences, Candidate of Philosophy,
professor of the National Aviation University*

Annotation. *The article analyzes the geopolitical ideas of the leaders of the Ukrainian liberation movement in the early – mid-twentieth century. It is noted that its leading figures pointed out the strategic geopolitical position of Ukraine between Asian and European civilizations and the necessity of its separation from the Russian influence.*

For instance, D. Dontsov emphasized the importance of building a superpowerful Ukrainian state above the Black Sea with a continental international value for the entire Europe.

Hrushevsky has actively supported and contributed to the development of the geopolitical project of Baltic-Black Sea axis. The scientist saw the objective belonging of Ukraine to the Western civilization, but pointed out that the geographical features of Ukraine, namely its waterways, led to the Black Sea as a communication center.

Among the Ukrainian researchers who supported the idea of “Intermarium”, one should name Z. Pelenskyi, S. Rudnytskyi, S. Tomashivskyi, and Yu. Lypa. Z. Pelenskyi, in particular, identified three main directions of foreign activity of the OUN and the future of the Ukrainian state: Galician-Balkan, Caspian-Caucasian, and the Belarusian-Baltic one. That is, in order to guarantee its strategic importance, the future Ukrainian state had to expand its influence in Central and Eastern Europe. Another researcher, Stepan Rudnytskyi, substantiated the significance of the Black Sea for our country from the historical perspective, and outlined possible scenarios of Ukraine’s development, foreseeing the establishment of communication through naval channels between the Black, Baltic, and Caspian Seas. Perceiving Ukraine as a geographical concept, Stepan Tomashivskyi focused on the historical consequences of its location in the heart of Europe, which led to a constant struggle of other countries in its territory and its indissoluble link with the Black Sea. Another researcher, Yuriy Lypa, emphasized the singularity of Ukrainians as an independent nation, their purpose to be free and happy; focused his attention on the geopolitical orientation of Ukraine at the southern-northern line.

Summing up, it should be noted that the majority of Ukrainian politicians and thinkers of that time stressed the importance of clarifying the geopolitical strategy of Ukraine, which was to be aimed at European countries and geopolitical southern-northern line since it was the axis of Ukrainian lands. They also critically evaluated possible alliance with Russia and emphasized the need to weaken the geopolitical influence of Moscow with all possible means, pointing to its chauvinistic and imperialist aspirations.

Key words: *geopolitical strategy; Intermarium; European, Asian civilization; regional security.*

В умовах посилення міжнародних викликів для України через російську агресію та поширення ідей «руського міра» актуалізується питання щодо ґрунтовнішого дослідження і практичного впровадження геополітичних ідей діячів українського визвольного руху початку ХХ ст.

Теоретичним підґрунтям геополітологічного аналізу щодо забезпечення регіональної безпеки у Східноєвропейському і Балто-Чорноморському регіонах стали праці вітчизняних і закордонних вчених: Н. Арбатової, А. Дацюка, О. Багана, К. Бака, Л. Вардомського,

Р. Грінберга, В. Дергачова, А. Зленка, В. Іщука, О. Каліщук, В. Копійки, Н. Корони, Р. Ларссона, Є. Ленського, В. Манджолі, Ю. Матвієвського, Б. Парохонського, Г. Перепелиці, А. Русначенка, І. Тишкевич, Г. Стародубець, Т. Татаренко, П. Циганкова, Г. Шелест, Т. Шинкаренко, Г. Яворської та ін.

Слід констатувати, що провідні діячі українського визвольного руху початку – середини ХХ ст. вказували на стратегічне геополітичне положення України між азійською і європейською цивілізаціями. Більшість українських політичних діячів і мислителів того часу, зокрема Дмитро Донцов, Микола Міхновський, Зеновій Пеленський, Степан Рудницький, Степан Томашівський, Юрій Липа та інші, наголошували на важливості чіткого визначення геополітичної стратегії України, критично оцінювали можливий союз із Росією і наголошували на важливості всіма прийнятними засобами послаблювати геополітичні впливи Москви, вказуючи на її шовіністичні та імперіалістичні прагнення. Слід нагадати, що й сьогодні російські політики і деякі науковці заперечують існування незалежної Української держави, акцентуючи увагу на тому, що її виникнення було випадковим. Головний ідеолог «руського міра» А. Дугін зазначає: «Існування України в нинішніх кордонах із сучасним статусом «суверенної держави» рівнозначне завданню жадливого удару по геополітичній безпеці Росії, рівноцінне вторгненню на її територію. Подальше існування унітарної України не припустиме. (...) Ця територія має бути поділена на кілька поясів відповідно до геополітичних та етнокультурних реальностей» [4, с. 67]. «Суверенітет України є настільки

негативним явищем для російської геополітики, що, в принципі, легко може спровокувати збройний конфлікт. (...) факт існування «суверенної України» є, на геополітичному рівні, оголошенням Росії геополітичної війни» [4, с. 69]. Виходячи з цих геополітичних парадигм, Російська Федерація всі зусилля спрямовує на те, щоб залишити Україну в орбіті своїх впливів і досягнути домінування в Центральній та Східній Європі. У цьому контексті ще З. Бжезинський зазначав, що Російська Федерація без України не зможе стати імперією. Відтак міжнародне співтовариство за жодних умов не повинно дозволити Росії досягнути домінування в Центральній та Східній Європі.

Якщо аналізувати геополітичні доктрини українських діячів початку ХХ ст., то одне з чільних місць серед них займають погляди М. Міхновського, який у своїй роботі «Самостійна Україна» (1900) визначав Україну як природно-просторову реальність, межі якої збігаються з природними межами української території. Природні та політичні кордони від Карпатських до Кавказьких гір окреслені як історичні рубежі творення української нації та держави. На цій підставі основним завданням українства у ХХ ст., на думку автора, мало бути відновлення української держави, знищеної внаслідок військово-політичного тиску Російської імперії, та об'єднання у ній всіх етнічних теренів.

У цій праці визначені такі програмові положення щодо реалізації українцями власних державницьких інтересів: трактування української нації у становищі загарбаної в Російській імперії; визнання державної

незалежності України національним ідеалом міжнародних і міжнаціональних відносин у відновленій державі та громадянської злагоди в суспільстві; засудження політичних і культурних репресій російської імперської влади проти української нації [7, с. 34].

Грунтовніше геополітичну проблематику досліджував Д. Донцов у своїх розвідках «Міжнародне положення України і Росія» (1918) та «Українська державна думка і Європа» (1918). Ці твори на тривалий час визначили геополітичний ідеал українського вольового націоналізму – створити надпотужну українську державу над Чорним морем із континентальним міжнародним значенням для всієї Європи.

У своїй праці «Міжнародне положення України і Росія» Д. Донцов поставив питання про потребу реконструкції геополітичного простору Середньо-Східної Європи, захопленого Росією після катастрофічної для Європи Полтавської битви 1709 р., тобто простору між Балтикою і Чорним морем, осереддя якого була Україна. «Т. зв. Західна Росія, – писав він, – знову виринула в очах здурнілої Європи під своїми старими іменами: Литви, Польщі і України. Для цілого комплексу земель від Ризької затоки до Чорного моря прийшла пора повернення попереднього стану» [2, с. 371].

На початку ХХ ст. Д. Донцов аналізує можливість розпаду Росії після Першої світової війни і прогнозує відновлення Української держави. Цьому, на його думку, буде сприяти налагодження зв'язків українських державницьких сил із країнами Троїстого союзу – Німеччиною, Австро-Угорщиною і

Туреччиною, які були зацікавлені в остаточному розвалі Російської імперії.

Д. Донцов у праці активно досліджував ідеї К. Маркса, який у своїх дослідженнях змальовував євразійський характер Росії і вбачав у ній імперську загрозу, описуючи її як «жандарма Європи» і «тюрму народів». Маркс вважав, що Росія, поглинувши Литву, Білорусь і Україну, неодмінно загрожуватиме цілій Середній Європі, а згодом і Західній Європі. Підтримуючи думки Маркса, Д. Донцов відзначав, що Росія завжди буде прагнути захопити Україну і повний контроль Москви над Україною дає їй абсолютну перевагу над Середньою Європою, тому боротьба за Україну буде точитися завжди [2, с. 380].

У цьому контексті Д. Донцов стверджував: «Федерація Росії з Україною – така сама нісенітниця, як федерація Англії з Ірландією, або Пруссії з Великопольщею. Петербург нестерпів би ніякого, хоч лише автономного, державного новотвору на найважливішій шляху своєї експансії – в Києві. Для того екзистенція українського народу мусила б бути знищена наново, як вона була знищена 27 червня 1709 року. Можуть наші сентименталісти дурити себе якимись надіями і чекати ... на прихід «правдивої» російської демократії, котра подасть руку згоди братньому українському народові, але для нас ясно, що за російським «Drang nach Suden» стоїть незламна воля цілого російського народу. Стреміти до федерації з ним або управляти політику, яка до сеї федералізації привела би, значить свідомо помагати російській експансії на Україну...» [2, с. 380–381].

В іншій праці «Українська державна думка і Європа» Д. Донцов досліджував

геополітичні перспективи розбудови української держави. Він вважав, що створення сильної української держави буде «важним чинником європейської рівноваги» [2, с. 383], оскільки зніме перевагу Росії над Середньою Європою через її абсолютне панування над рівнинним простором між Дніпром і Балтикою, її домінування у Північному Причорномор'ї. Дослідник був переконаний, що Україна у міцному союзі із сусідніми середньоевропейськими державами від Естонії до Грузії, від Польщі до Румунії стане надійною основою стабільності та геополітичної рівноваги для всієї Європи. Д. Донцов пояснював на прикладах з минулого, як і чому всі попередні занепади України призводили до дестабілізації всієї Середньо-Східної Європи і наскільки з цього скористалася Росія, щоб створити свою імперію-наддержаву й постійно загрожувати Європі.

У книзі «Підстави нашої політики» (1921) Д. Донцов намагався визначити геостратегічні завдання для українського націоналістичного руху. На його думку, українські націоналісти, не організувавшись у бойові структури, через зраду ліберальної та соціалістичної еліт країни, зазнали поразки у національній революції 1917–1921 рр. Дослідник акцентував увагу на важливості протидії експансіоністській і шовіністичній політиці Росії, яка несла загрозу як Україні, так і іншим європейським країнам. Він писав: «Росія всяка завше була носителькою ідеалу месіянства. Росія всякий етап експансії до 1917 року (слов'янофільство і неославізм) і пізніше (большевізм) трактувала в перспективі своєї боротьби з Європою яко такою. Вона інстинктивно чула, що

кожне розширення Європи, політичне чи культурне, загрожує її існуванню. Якими фіговими листками ся боротьба не прикривалася б, під якими прапорами вона не велася б, під слов'янофільським чи під большевицьким, зміст справи від сього не змінювався... Маючи перед очима істоту цієї боротьби, мусимо ми намітити головні лінії нашої національної політики» [3, с. 25–26].

Д. Донцов у роботі «Підстави нашої політики» чітко визначив зміст переможної української геополітичної ідеї: «У цій вічній нашій боротьбі проти хаосу на Сході, в обороні – в своїй власній державності і культурі – цілої культури Заходу, якраз лежить українська національна ідея, що мусить бути підставою всієї нашої політичної програми. І насправді, від долі України в цій боротьбі залежала перемога одного з обох принципів на континенті: європейського або московського...» [3, с. 28]. Дослідник також відзначав: «Тільки нація, що свідомо великих завдань, які має виконати в інтересах цілої людськості, тільки такій нації приділяється спеціальна клітина на шахівниці світової історії. Лише ясно сформульований національний ідеал робить з певної національної ідеї кристалізаційний осередок для індивідуальних і групових воль всередині нації, які без нього шукають інших центрів тяжіння» [3, с. 95]. На його думку, тільки та нація має велику перспективу, яка зуміє вписатися своїми державницькими устремліннями в глобальні геополітичні устремління свого макрорегіону і цілого континенту.

Д. Донцов вважав, що таким органічним макрорегіоном для України є простір Середньої Європи «від Адрії до Дону і від Балтики до Середземного

моря» [3, с. 96]. Він пояснював: «Як для Ірландії боротьба з Великою Британією, як для сербів і болгар аж до 1912 р. боротьба з Туреччиною, так боротьба з Росією є нашим колективним ідеалом. Він диктується нам нашими історичними традиціями, нашим географічним положенням і спеціальною історичною ролюю, яку судилося нам грати» [3, с. 96].

У подальшому ключові напрями геополітичної стратегії українського націоналізму були представлені З. Пеленським на I Конгресі українських націоналістів у 1929 р. У своїй доповіді про міжнародну політику ОУН він визначив три основних напрями зовнішньої активності ОУН і майбутньої української держави: галицько-балканський, каспіє-кавказький і білорусько-балтійський. Тобто українська держава повинна була посилювати свої впливи в зоні Середньо-Східної Європи з тим, щоб стати стратегічно важливою країною. З. Пеленський відзначав: «Тільки відтіснення Росії від Кавказу і від Балтики примусить її повернутись остаточно обличчям до Сходу і в той спосіб звільнить Україну раз і назавжди від свого натиску... Уважаємо, проте, що тільки затяжна боротьба з Росією, яка б довела до нашого повного осадовлення в тих названих просторах, зможе нам з цього боку забезпечити можливості державного закріплення...» [8, с. 272].

На думку З. Пеленського, ключовим напрямком геополітичних змагань має стати каспіє-кавказький, оскільки в ньому відкриваються великі економічні і демографічні перспективи для України. В цьому напрямі вона б знайшла важливі для свого господарства руди і нафту, багатства чорнозему

(передбачалося, що буде відвойована колись українська Кубань). Дослідник зазначав: «Планом української зовнішньої політики в цьому просторі є: тісний союз з трьома головнішими закаспійськими (закавказькими) державами, отже з Вірменією, Грузією і з Азербайджаном, далі ж такий самий союз з передкавказькими народами, як от з донцями, кубанцями і поволзькими татарами, які б мали творити федерацію європейського козацтва» [8, с. 271].

Дещо відмінними від геополітичних стратегій націоналістів були політичні ідеї М. Грушевського. У період революційних подій М. Грушевський спочатку був федералістом і писав про федерацію європейських народів, де український буде одним із рівноправних суб'єктів. Він також наївно сподівався на створення можливого федеративного союзу України з Росією, відтак відзначав, що не потрібно перейматись проблемою політичної незалежності. Але пізніше, після захоплення Києва більшовиками, М. Грушевський змінив свої погляди і почав акцентувати увагу на прагненні України до відновлення державності, поширенні її громадянства на все населення країни, зміцненні єдності країни навколо загальнонародних символів. Видатний історик визнавав, що в основі ідейного спрямування революційних дій народних мас не можуть бути ідеали державного домінування й українського імперіалізму, а насамперед ідеали демократичного устрою для всього народу та утвердження України в єдиній світовій федерації держав як країни з унікальною географічною, економічною й культурною специфікою.

М. Грушевський, виходячи із власних системних історичних знань, вважав, що

державний суверенітет є закономірною і логічною формою реалізації інтересів не якогось окремого суспільного прошарку, а всього народу, що обіймає певну територію і має потребу до саморозвитку під впливом конкретних географічних та соціальних факторів.

У геополітичному вимірі він виступав за мирне співіснування різних народів, зазначаючи, що не бажає українському народу панування і не вважає для українців корисною виражену гегемонію.

М. Грушевський активно підтримував і сприяв розробці геополітичного проекту балто-чорноморської вісі. У своїй роботі «На порозі Нової України» він констатував: «Історичні умови життя орієнтували Україну на Захід, а географічні орієнтували і орієнтують на Південь, на Чорне море...». «Чорне море не ділило, а зв'язувало узбережні краї» [1, с. 148]. М. Грушевський розумів об'єктивну цивілізаційну належність України до Заходу, закликав орієнтуватися на західні країни. Разом з тим він писав: «Але коли школою для нас мусять бути сі краї західної культури, полем нашої діяльності, нашої власної творчості повинні бути краї, які, подібно як і Україна, вирости у впливах чи зв'язках східної культури – краї в сфері нашої чорноморської орієнтації, об'єднані Чорним морем як центром комунікації й різнорідних культурних і політичних взаємин» [1, с. 154]. Учений доводив, що географічні особливості України, а саме водні артерії, «ведуть до комунікаційного центру» Чорного моря, шляхи сполучення, «коли б вони будувалися нами в орієнтуванні нашими інтересами» [1, с. 155], теж мали б бути спрямованими до нього.

Чорноморську орієнтацію також підтримував уряд Української Народної Республіки. Перебуваючи в екзилі, уряд УНР проводив підготовчу роботу зі створення Чорноморського союзу, який мав сприяти «економічному відродженню сходу Європи, діяльним політичним і економічним відносинам із Західною Європою». Членами цього союзу мали стати УНР, Кубань, Грузія, Азербайджан та Вірменія [5, с. 83].

Серед українських дослідників прихильниками ідеї «Міжмор'я» слід назвати С. Рудницького, С. Томашівського і Ю. Липу [5]. Зокрема, С. Рудницький у «Короткій географії України» розглядав Чорне море з точки зору геополітичних орієнтацій України. Дослідник наголошував на специфіці географічного положення нашої країни, яка має широкий вихід до Чорного моря, яке, у свою чергу, пов'язане протоками Босфор і Дарданелли з Середземномор'ям і далі – з Малою Азією і Африкою [9, с. 107]. У праці «Українська справа зі становища політичної географії» С. Рудницький обґрунтував значення Чорного моря для розвитку нашої країни в історичному розрізі й накреслив можливі сценарії розвитку України, передбачаючи налагодження сполучення через мореплавні канали між Чорним, Балтійським морями і Каспієм. Учений-географ зазначав: «В безпосередньому положенні України над Чорним морем, в обставині, що ціла половина чорноморських берегів належить до суцільної української території, лежить запорука великої політично-географічної ролі України вже в найближчій будучині» [9, с. 107].

С. Томашівський у цьому контексті також відзначав залежність України

від Чорного моря, яке відіграло значну роль в її історії. Сприймаючи Україну як географічне поняття, він акцентував увагу на історичних наслідках її розташування в центрі Європи, що зумовлювало постійну боротьбу інших країн за її території та її нерозривний зв'язок з Чорним морем. Зокрема, С. Томашівський писав: «Тільки в географічному розумінні можна говорити про Україну як про індивідуальне незмінне поняття впродовж усієї історії. Більша частина України, як і певна частина Східної Європи, була зв'язана своєю водною сіткою з Чорним морем і мусила ділити його долю» [11, с. 17].

Подібні ідеї також підтримував український економіко-географ Антін Синявський. Так, у статті «УСРСР та Близький Схід в світлі геополітики. Проблема торговельних зв'язків» учений простежував зовнішньополітичні орієнтації України щодо країн Близького Сходу, особливо Туреччини. А. Синявський детально вивчав географічне становище України в динаміці історичного розвитку, але вже з урахуванням тогочасних реалій, розкриваючи значення території нашої держави як транзитної, а також достатньо індустріально розвиненої країни регіону [10, с. 194, 195]. Дослідник зазначав: «Україна є також частиною людськості й також частиною території земної кулі, що може скласти певний економічний комплекс з країнами Близького Сходу на засадах найбільш доцільного розподілу праці й обміну продукцією» [10, с. 196]. Певні перспективи для українсько-турецької торгівлі він, зокрема, вбачав, як вказується в праці, «в зв'язку з енергійною політикою нової Турції до скорішої інтенсифікації й індустріалізації» [10, с. 198].

Напередодні і в період Другої світової війни ці ідеї розвивали представники української політичної еміграції. Ю. Липа у праці «Призначення України» (1938), відзначаючи самобутність і неповторність українців як незалежної нації, їхнє призначення бути вільними і щасливими, акцентував свою увагу на геополітичній орієнтації України – лінії Південь–Північ. Дослідник відзначав, що «тільки вісь Південь–Північ є віссю українських земель. Оборона своєї осі Південь–Північ – це найважливіше завдання України в історії» [6, с. 236, 237], і вірив у стабілізуючу роль вбудованої ним осі в світовій політиці. Ю. Липа в розділі «Союз чорноморських держав» докладно виклав своє бачення геополітики з точки зору становища на Чорному морі, окреслив значення для кожної причорноморської країни, особливо відзначивши роль Кемаля Ататюрка, коли йшлося про Туреччину. Звичайно, в умовах радянської тоталітарної системи ці ідеї не могли бути реалізованими.

Україна сьогодні обрала євроінтеграційну стратегію, але це не перешкоджає реалізації «чорноморської орієнтації», яка відповідає національним, безпековим і економічним інтересам держави. Саме на Півдні, в Азії і Африці, Україна може бути конкурентоспроможною, знайти нові перспективи. Практичним втіленням ідей творців «Чорноморської доктрини», на нашу думку, стали ОЧЕС та ГУАМ, в яких Україна могла б відігравати значнішу роль. Україна разом із Польщею і Туреччиною може забезпечувати стабільність у Чорноморському регіоні, впливаючи на весь Близький Схід, для чого обов'язково має брати участь у

творенні європейської системи колективної безпеки. Це відповідає національним інтересам України не тільки з політичної чи оборонної точок зору, а й з економічної. Орієнтація на вісь Південь–Північ допоможе у розв'язанні питання диверсифікації джерел енергоносіїв. Реалізація проекту Балтійсько-Чорноморського союзу сприятиме активізації міжрегіональної програми Євросоюзу TRACECA (Transport Corridor Europe–Caucasus–Asia) для розвитку транспортного коридору з Європи через Чорне море, Кавказ і Каспійське море з виходом на країни Центральної Азії і Китай. Вельми перспективним видається проект відновлення «шовкового шляху» за маршрутом Балтійське море–Польща–Україна–Чорне море–Кавказ–Центральна Азія–Китай–Жовте море.

Підсумовуючи, слід зазначити, що провідні діячі українського визвольного руху початку – середини ХХ ст. акцентували увагу на стратегічному геополітичному положенні України між азійською і європейською цивілізаціями. Вони наголошували на важливості чіткого визначення геополітичної стратегії України, яка має бути спрямованою на європейські країни і на геополітичну лінію Південь–Північ, оскільки вона є віссю українських земель. Більшість українських діячів критично оцінювали можливий союз із Росією і наголошували на важливості всіма прийнятними засобами послаблювати її геополітичні впливи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий українець: матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. Київ: Веселка, 1992. 155 с.

2. Донцов Д. Міжнародне положення України і Росія. *Український націоналізм: історія та ідеї*: науковий збірник. Вип. 1 / за ред. О. Багана. Дрогобич: Посвіт, 2009. С. 366–387.

3. Донцов Д. Підстави нашої політики. Нью-Йорк: ООЧСУ, 1957. 210 с.

4. Дугин А. Г. Основы геополитики: геополитическое будущее России. Москва: Артогея, 1997. 600 с.

5. Корома Н. Місце України у формуванні Балто-Чорноморського регіону: від ідеї до реального співробітництва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2007. № 54. С. 55–57.

6. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 270 с.

7. Міхновський М. І. Самостійна Україна. Київ: Діокор, 2002. 80 с.

8. Пеленський З. Міжнародна політика України. *Конгрес українських Націоналістів 1929 р.*: документи і матеріали / упоряд. В. Муравський. Львів, 2006. 420 с.

9. Рудницький С. Коротка географія України. Антропогеографія України [Текст]. Ч. 2. Львів, 1914. 224 с.

10. Синявський А. С. Вибрані праці. Київ: Наук. думка, 1993. 384 с.

11. Томашівський С. Українська історія: нарис І. Старинні і середні віки. Львів: Вчора і нині, 1919. 150 с.

REFERENCES

1. *A Great Ukrainian: Materials on the Life and Activity of M. Hrushevsky*. (1992). Kyiv: Veselka, 155 p. [in Ukr.]

2. DONTSOV, D. (2009). Russia and the International Stance of Ukraine. In: O. BAHAN, ed., *Ukrainskyi natsionalizm: istoriia ta ideii: naukovyi zbirnyk*. (Ukrainian Nationalism: History and Ideas. Collected Scientific Works), Vol. 1. Drohobych: Posvit, pp. 366–387. [in Ukr.]

3. DONTSOV, D. (1957). *Grounds for Our Policy*. New-York: OOCheSU, 210 p. [in Ukr.]

4. DUGIN, A. (1997). *Fundamentals of Geopolitics: Geopolitical Future of Russia*. Moscow: Artogeya, 600 p. [in Rus.]

5. KOROMA, N. (2007). The Place of Ukraine in the Formation of the Baltic-Black Sea Region: From the Idea to the Real Collaboration. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heohrafiia*. (Bulletin of T. Shevchenko National University of Kyiv. Geography), (54), pp. 55–57. [in Ukr.]
6. LYPA, Yu. (1992). *Mission of Ukraine*. Lviv: Prosvita, 270 p. [in Ukr.]
7. MIKHNOVSKYI, M. (2002). *Independent Ukraine*. Kyiv: Diokor, 80 p. [in Ukr.]
8. PELENSKYI, Z. (2006). International Policy of Ukraine. In: V. MURAVSKYI, ed., *Konhres Ukrainskykh Natsionalistiv 1929 r.: dokumenty i materialy*. (Congress of Ukrainian Nationalists in 1929: Documents and Materials). Lviv, pp. 56–84. [in Ukr.]
9. RUDNYTSKYI, S. (1914). *Brief Geography of Ukraine. Anthropological Geography of Ukraine*. Vol. 2. Lviv, 224 p. [in Ukr.]
10. SYNIAVSKYI, A. (1993). *Selected Works*. Kyiv: Naukova dumka, 384 p. [in Ukr.]
11. TOMASHIVSKYI, S. (1919). *Ukrainian History: Essay 1. Ancient Times and Middle Ages*. Lviv: Vchora i nyni, 150 p. [in Ukr.]

Провідні діячі українського визвольного руху початку – середини ХХ ст. вказували на стратегічне геополітичне положення України між азійською і європейською цивілізаціями. Більшість українських політичних діячів і мислителів того часу, зокрема Дмитро Донцов, Микола Міхновський, Зеновій Пеленський, Степан Рудницький, Степан Томашівський, Юрій Липа та інші, наголошували на важливості чіткого визначення геополітичної стратегії України, критично оцінювали можливий союз із Росією і наголошували на важливості всіма прийнятними засобами послаблювати геополітичні впливи Москви, вказуючи на її шовіністичні та імперіалістичні прагнення. Слід нагадати, що й сьогодні російські політики і деякі науковці заперечують існування незалежної Української держави, акцентуючи увагу на тому, що її виникнення було випадковим.